Eğitimde Ezberleme ve Anlama

Vefa Taşdelen

Giriş

Her eğitim etkinliği, bir insan anlayışında, bir insan idealinde, belirli nitelikleri olan bir insan tipini yetiştirilme iradesinde temelini bulur. Amaçlanan insan tipi, eğitim uygulamalarına yön verir. Nasıl bir insan sorusu, nasıl bir eğitim sorusunu cevaplar. Eğitimde ezberleme ve anlama konusu, "istendik yönde" davranış değişikliğine uğraması amaçlanan insan tipi ile yakından ilgilidir. Ezberci eğitimin yetiştirdiği kapasitesini kullanamayan, sorgulamayan, eleştirmeyen, sunulanı olduğu gibi kabul eden "itaatkâr" insan tipi, otoriter rejimler için kuşkusuz uygun bir insan tipidir. Bu yönüyle ezberci eğitim pratiği, yalnız bir eğitim modeli değil, mevcut sosyal durumu yeniden üretmenin de etkili aracıdır. Anlama ve ezberleme sorunu, bir yönüyle yaratıcılık, bir yönüyle Dewey'in de işaret ettiği gibi, bir diktatörlük ve demokrasi sorunudur. Anlama edimi, diyaloğa geçme, yorumda bulunma, sorgulama, eleştirme, yeniden üretme gibi özellikleri ile demokratik bir nitelik taşır. Bu nedenle ezberleme, toplumsal ve bireysel değişimi en aza indirgeyen, buna karşılık sürüp gitmeyi birincil hedefi haline getiren, otoriteye bağlılığı esas kabul eden yönetimler için uygun bir eğitim biçimidir. Anlamada ise gelişimci, özgürlükçü, alternatif bakışlara açık, yaratıcı, eleştirel, demokratik ve hoşgörülü bir duyarlılık söz konusudur.

Abstract

Memorising and Comprehending in Education: Memorising is a mechanical type of reading. It does not include some sort of creativity which means; asking, questioning, doubting, comparing, interpreting, analysing / synthesising and inferring. Thus, it does not penetrate into the sememic stratum of the text. Memorising deactivates reason, senses and intuition. However, comprehending necessitates; penetrating into the world of meaning concerning a thing, internalizing and commandeering. We rediscover the matter we comprehend within our world and our conditions of existence and make sense of it within our own life experiences. This is a creative type of reading. We can read something we memorise from the very beginning to the end but that does not necessarily mean that we comprehend it. Memorising is a type of reading that isolates; reason, thought, feeling and intuition. Therefore, education systems of authoritarian regimes chiefly depend on a kind of rote – learning system. Comprehending and interpreting coincides with democratic sensibility with its; productive and creative structure, and tolerant and flexible attitude.

Key Words: Education, memorising, comprehending, system, creativity, critical thinking

1. Ezberci Eğitim

Eğitimde anlama sorununu irdelediğimiz makaleler serisinin ilki olan "Öğretmenim, Nasıl Anlayabilirim?" başlıklı yazı şu şekilde başlamıştı: "Eğitimde nitelik ve kalite söz konusu olduğunda, en fazla telaffuz edilen kavramlardan ikisi "ezberleme" ve "anlama"dır. Ezberlemenin eğitimdeki kaliteyi düşürdüğünü, onun yerini anlamanın alması gerektiğini düşünürüz."[1] Bu, o kadar yaygın bir kanıdır ki, eğitim sistemimizin ezberci olduğundan yakınan yüzlerce örnek bulabiliriz.[2] Onlardan her biri anlamayı yüceltirken ezberlemeyi de eleştirir. Gerçek şu ki, ezbercilik yalnızca bizim eğitim sistemimize özgü bir durum değil, çağdaş eğitim pratiğinin öncülüğünü yapan Batı ülkelerinin eğitim tarihinde de görülen bir durumdur. Zamanında onların da ezberci sistemden çok çektiklerini, bu uygulamayı eleştirdiklerini eğitim üzerine yazılmış klasik metinlerde görebiliriz. Örneğin John Locke, şöyle der: "Kitaptaki bilgileri olduğu gibi ezberlemelerinin neye yararı olur bilemiyorum; bu olsa olsa zaman ve emeklerin boşa harcanmasıdır ve çocukları işe yaramaz buldukları kitaplara karşı tiksintiyle doldurur." Locke, ezberin gereksiz olduğunu vurgulamak için şöyle devam eder: "Çocuklara, belleklerini alıştırmaları ve güçlendirmeleri için ezber yaptırılması gerek, dendiğini duyar gibi oluyorum. İnsanın bunları bu kadar aceleci bir şekilde olduğu kadar mantıklı nedenler göstererek de söylemesini ve bu uygulamanın eski alışkanlıklardan daha çok ciddi bir gözleme dayanmasını isterdim; çünkü belleğin gücünün, alıştırmalarla kazanılmış ve alışkanlık halini almış bir yetiden çok, huzurlu bir yapının sonucu olduğu apaçıktır.[3] Rousseau da, Emile'in ezberden bir şey bilmeyeceğini, fakat tecrübeyle ve deneyerek pek çok şeyi öğreneceğini söyler.[4]

Ortaçağda, Hıristiyan dünyasında başlıca eğitim kurumları kiliseler ve manastırlardı. İslam dünyasında da medreseler vardı. Ezber, bu eğitim kurumlarının en önemli eğitim yöntemiydi. Kilise ve manastır okullarında *Trivium* ve *Quadivium* dersleri verilirdi. Trivium (*üçlü*)'un kapsamı içinde gramer, retorik ve diyalektik dersleri vardı. Quadrivium (*dörtlü*)'un içinde ise matematik, geometri, astronomi, müzik dersleri yer almaktaydı. "Skolastikte söz konusu olan şey, modern anlamda bir araştırma yapmak, bilinmeyen ve mevcut olmayan bir veriyi keşfetmek değil, geleneksel şekilde devam ettirilen ve 'hakikat' olarak kabul edilmiş şeyleri öğrencilere benimsetmek ve aktarmaktan ibaretti."[5]

Avrupa ülkelerinde Rönesansla birlikte yavaş yavaş ezbercilikten uzaklaşma başlamış, kişinin kendi aklını etkin hale getirmesi ilkesinden hareket eden Aydınlanma ile ezberciliğin ve nakilciliğin eğitimdeki payı iyice azalmıştır. Aynı gelişim süreci içinde, anlama, yorumlama, açıklama gibi kavramlar, doğa bilimsel ve insan bilimsel metodoloji tartışmaları bağlamında giderek bir içerik ve zemin kazanmıştır. Aktarmacılığın egemen olduğu, kişisel görüşlerin, bireysel özelliklerin ve yeteneklerin öne çıkmadığı, bunların söz konusu bile edilmediği dönemlerde, ezbercilik sorgulamayan, eleştirmeyen, kendi aklıyla düşünmeyen, kendi gözleri ile görmeyen, yalnızca itaat eden ve evet diyen insan tipini yetiştirmede gerekli katkıyı sağlamış olabilir. Çağdaş eğitim anlayışları ise bireysel yeteneklerin, yaratıcı güçlerin, kişisel özellik ve eğilimlerin eğitimde aktif hale gelmesini istediği, öğrenciyi, bir kavram olarak değil, yaşayan ve varolan bir birey olarak eğitimin merkezine yerleştirdiği için, ezberlemenin bu amaca uygun olmadığı, hatta bu amaca ulaşmayı engelleyici nitelikte olduğu görüşü ağırlık kazanmıştır. Eğitim anlayışlarının gelişmesine öncülük eden eğitim

[1] "Öğretmenim, Nasıl Anlayabilirim?", *Eğitimde Yeni Ufuk*, yıl: 2007, sayı: 12, s. 20.

[2] Son yıllarda milli eğitim sistemimizde uygulamaya konulan, problem çözmeyi, eleştirel ve yaratıcı düşünmeyi öne çıkaran yapılandırmacı yaklaşım, geleneksel eğitim pratiğimize yöneltilen "ezberci eğitim" eleştirilerini de önemli ölçüde geride bırakmış gibi görünmektedir. Bu yaklaşımla eğitim ve öğretim pratiğinin merkezine yerleşen öğrenci, giderek araştırmanın, soruşturmanın, proje ve yaratıcı tasarımlar ortaya koymanın da aktif öznesi haline gelmektedir.

[3] John Locke, *Eğitim Üzerine Düşünceler*, çev. Hakan Zengin, Morpa Kültür Yayınları, İstanbul, 2003, s. 201.

[4] J. J. Rousseau, *Emile*, haz. Ülkü Akagündüz, Selis Yayıncılık, İstanbul, Rousseau, 2003, s. 92, 94, 136.

[5] Kemal Aytaç, *Avrupa Eğitim Tarihi*, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayınları, Ankara, 1980, s. 86.

filozoflarının eserlerinde ezbercilikten yakınmaların olduğu ve bu tür uygulamaların eleştirildiği görülebilir.[6]

Gerçekten de kişisel yetilerin, bireysel değer ve eğilimlerin önem kazandığı yeni eğitim anlayışalrında deneme, uygulama, kavrama ve anlamanın temel bir yeri vardır. Ama bu durum yine de ezberin eğitimden tümüyle çıkıp gittiği anlamına gelmez. Anlama nasıl eğitimde bir yere sahipse ezberleme de sahiptir. Eğitimde bazı konular vardır ki, ezberlenerek başarı sağlamak daha kolaydır, bazılarında ise anlama verimli olur. Ezberin mi yoksa anlamanın mı verimli olacağı hususunu tümüyle üzerinde çalışılan konunun doğası belirler. Sözgelimi, insan bilimleri alanında yer alan ve çok eskiden beri klasik metinlerde kendisinden söz edilen dil eğitiminde ezberlemenin, ezberleme gücünün öneminden söz edildiği görülebilir. Bunun için dil öğrenmeyi "mekanik alıştırma" ve "kelime ezberleme" süreci olarak gören Locke'un metnine bakılabilir.[7] Ezberleme gücü yüksek olan kişilerin dil eğitiminde başarılı olacakları düşünülebilir. Bertrand Russell da, edebiyatın öğrenci üzerinde etkili olabilmesi için ezberin şart olduğundan söz eder. Şöyle der: "Kanımca edebiyatın iyi etkisi ezbere öğrenmeden tam olarak elde edilemez. Eskiden ezberleme, hafızanın eğitim vasıtası olarak müdafaa edilirdi, fakat psikologlar onun bu bakımdan hemen hemen hiç faydası olmadığını ispat ettiler. Çağdaş eğitimciler, ezberciliğe gittikçe daha az yer veriyorlar. Fakat bana kalırsa hata ediyorlar. Hataları onun hafızayı herhangi bir şekilde düzelttiğinden dolayı değil, fakat sözde ve yazıda dil güzelliği üzerindeki etkisinden dolayıdır. Dil güzelliği hiçbir gayret sarf etmeksizin, düşüncenin doğal bir ifadesi olarak meydana gelmelidir. Fakat bunu yapmak için ilkel, estetik içtepilerini kaybetmiş bir toplumda, ancak iyi edebiyatla sıkı bir yakınlaşmadan doğacağına inandığım bir düşünme alışkanlığını hâsıl etmek lazımdır. İşte bunun içindir ki ezberleme bana önemli görünüyor."[8]

Matematik, mantık, fizik, kimya, biyoloji gibi "açıklama" gerektiren alanlarda ezberlemenin kendine özgü bir yeri olduğunu söyleyebiliriz. Buna karşılık tarih, felsefe, edebiyat, sanat gibi alanlarda anlamanın önemli bir yeri vardır. Dilthey'ın 1867–1868 öğretim yılında verdiği "Anlama ve Hermeneutik Üzerine" adlı seri derslerden birinde insanı, insanın moral dünyasını "anlamak",[9] doğayı ise "açıklamak" gerektiğinden, zira oluşum ilke ve nitelikleri yönünden doğanın moral, moral dünyanın da doğadan farklı olduğuna işaret eder.[10] Burada bir sanat eserini, bir şiiri, bir öyküyü, bir resmi, arkeolojik bir nesneyi, bir görüşü, bir davranışı anlamaktır esas olan. Bir metni, anlamlı bir nesneyi anlamada, onunla neyin kastedildiğini, neyin anlatılmaya çalışıldığını, kendi bakış açımızı ve varoluş koşullarımızı da dikkate alarak anlamak esastır. İnsan dünyasında amaçlar ve niyetler, davranışın anlamını oluşturur ve her bir insan davranışı, rasyonel içerimi ile anlaşılabilir bir nitelik sunar. İnsan dünyasını anlamak, doğal dünyayı açıklamanın ötesine geçer. Çünkü insan, doğadaki bir nesne gibi değildir. İnsan dünyasının oluşum ilkeleri ile doğanın oluşum ilkeleri birbirinden farklıdır. İnsan dünyasını, insanın görüşleri, inançları, hisleri, amaçları, korku ve umutları oluşturur. İnsanın dünyası özgürlüklerin dünyasıdır. Bu dünyada her zaman aynı etkiler aynı

---

[6] Bkz. John Locke, *a.g.e.*, s. 200, 202, Rousseau, *a.g.e.*, s. 92, 94, Dewey, *a.g.e.*, s. 284.

[7] John Locke, *a.g.e.*, s. 190, 195.

[8] Bertrand Russell, *Terbiyeye Dair*, çev. Hamit Dereli, Maarif Basımevi, Ankara, 1954, s. 244.

[9] "Moral" sözcüğünü, sıradan anlamıyla "ahlak" olarak değil, yaşam dünyası, insanın anlamlar dünyası olarak düşünmek gerekir. "İnsan bilimlerine manevi (*moral*) bilimler denilmiştir. Özellikle Batı literatüründe moral deyimi fizik olmayan karşılığında kullanılmıştır; diğer bir deyişle maddi olan değil, manevi olan kastedilmektedir. Ancak aynı kelime (moral), ahlak anlamına geldiği için, kurallar sistemi olan ahlak bilimleriyle karışabilir. Bu nedenle 'insan bilimleri' deyimi, fizik ve biyolojik olanın dışında kalan manevi ve ruhsal düzene ilişkin olanı dile getirmektedir" (Saffet Bilhan, *Eğitim Felsefesi*, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Yayınları, Ankara, 1991, s. 4).

[10] Wilhelm Dilthey, *Hermeneutics and the Study of History*, ed. Rudolf A. Makkreel, Frithjof Rodi, Princeton University Press, Princeton – New Jersey, 1996, s. 229.

sonuçları doğurmayabilir. Aynı olaylar karşısında aynı tepkiler verilmeyebilir. İnsan dünyasını anlamak, bir şeyi ne ise o olarak anlamak olduğu kadar, anlayan öznenin de etkin olduğu, bizzat kendini kattığı bir süreçtir. Bu nedenle anlamada anlaşılan kadar anlayanın dünyası da etkindir. Bir dünyaya anlaşılabilirlik özelliği kazandıran şey, olup biten hadiselerin akla, niyete ve amaca dayalı bir şekilde olup bitmesidir. Bu nedenle insanlar birbirlerini anlayabilirler, birbirleriyle diyalog kurabilirler. Ama bir olayın gizli ve mantık dışı nedenlerle ortaya çıkabileceğini de göz önünde bulundurmak gerekir. Doğa dünyasında oluşumun nedenlerin açıklanması, insan dünyasında ise hadiselerin niyet ve amaçların anlaşılması söz konusudur.

2. Ezberden Anlamaya

Ezber otomatik, mekanik bir okuma biçimidir. Sorma, soruşturma, kuşku duyma, karşılaştırma, yorumlama, analiz sentez yapma, çıkarımda bulunma anlamında zihinsel bir çaba gerektirmez. Bu nedenle metnin anlam katmanlarına inmez. Ezberlemek, aklı, duyumları, duyguları ve sezgileri devre dışı bırakır. Oysa anlamak, bir şeyin anlam dünyasına girmeyi, orada yaşamayı ve bir yer edinmeyi gerektirir. Bu özellik ezberlemede yoktur. Ezberlediğimiz şeyi, baştan sona okuyabiliriz, ama bu yine de onu anladığımız anlamına gelmez. Ezber aklı, düşünceyi, duyguyu, sezgiyi paranteze alan mekanik bir okuma tarzıdır. Onun anlama haline dönüşebilmesi için ayrıca üzerinde durulması, bilgilerin özümsenmesi, geçici hafızadan kalıcı hafızaya aktarılması gerekir. Bu da yeterli değildir: anladığım nesneyi, kendi dünyamda, kendi varoluş koşullarım içinde yeniden keşfetmem, kendi yaşam deneyimlerim içinde yeniden anlamlandırmam da gerekir. Bu yaratıcı bir okuma ve üretim biçimidir. Artık burada yazarın metinde ne söylediği kadar benim ondan ne anladığım da önemlidir. Ezberci yöntemde, metinde belirli bir doğrunun bulunduğu ve bu doğruya ulaşabilmek için belirli bir okuma biçiminin olduğu varsayılır.[11] Ezberlemede doğru, yazarın söylediğidir; anlamada ise metinde yazan kadar okuyucunun ondan anladığıdır da.

Ezberleme, kişiye özgü olanı yok ederek onu diğerleriyle benzeştirir; aynı şekilde düşünmeye, aynı şekilde algılamaya yönlendirir. Bireysel farklılıkları ve yorumları hoş karşılamaz. Bireyi, farlı olanı üretmeye değil, benzer olan içinde yok olmaya çağırır. Anlamak yenilen besinlerin bünyeye karışması gibidir. Başkalarının yediği besinlerin tadını alamadığımız, onlardan yararlanamadığımız gibi, kimi bilgi ve ifadeleri tekrarlamamız da onları anladığımız anlamına gelmez. Anlamak özümsemektir, kendi bünyemize katmaktır. Ancak bu şekilde öğrendiklerimiz bireysel özelliklerimizin, kişisel yetilerimizin gelişmesine katkıda bulunabilir. Anlamacı eğitim yeni değerler, yeni yetenekler yetiştirmeyi amaçlarken ezberci eğitim kendine tartışılmaz ve sorgulanmaz otoriteler bulur, onlara bağlılığı eğitimin öncelikli hedefi haline getirir.

Dewey'e göre ezberci eğitim, kişiyi köleleştirmeye ve boyun eğdirmeye yönelik bir tutumdur. "Bu tutum, demokratikleşmeyi amaç edinen bir toplumda uygulanamaz."[12] Bu nedenle ezberleme ve anlama sadece bir eğitim sorunu değil bir demokrasi ve diktatörlük sorunudur da. Kendi doğrularını, kuşku duyulmayacak şekilde gelecek kuşaklara aktarmak, egemenliğini gelişmelerden etkilenmeksizin sürdürmek isteyenler için, ezberci eğitim iyi bir

[11] Sözgelimi metinde geçen "belirli doğru"yu bilen kişi olarak öğretmen sınıfa gelir, metni okur, açıklar ve gerekli bilgileri maddeler halinde yazdırır. Bu maddeleri öğretmenin yazdırdığı şekliyle yazan öğrencinin sınavda başarılı olduğu kabul edilir. Anlama durumunda ise metinde yazan kadar öğrencinin ondan ne anladığı, nasıl yorumladığı, kendi yaşam deneyimleriyle orada geçen anlamı nasıl ilişkilendirdiği, metinden hangi bilgileri elde ettiği önem kazanır. Artık burada belirli bir doğrudan değil, farklı anlama biçimlerinden söz etmek gerekir. Başarı, belirli doğruyu söylemekte değil, diğerlerinden farklı yorum ve anlamlara ulaşabilmekte görülür.

[12] John Dewey, *Demokrasi ve Eğitim*, çev. M. Salih Otaran, Başarı Kültür Yayınları Dizisi, İstanbul, 1996, s. 284 – 285.

araçtır. Bu tür siyasi yönetimler, kendilerine benzeyen bir insan tipi yetiştirmek isterler.[13] Kendi aklını kullanmak, kendi his, yaşantı ve fikir dünyasını etkin hale getirmek, gündelik yaşamda kendi iradesinin yansımasını görmek isteyen reşit ve aydın insanlar için ezbercilik iyi bir sistem değildir. Demokrasi ile ezbercilik bir arada yaşamaz. Demokrasiyi besleyen temel kaynak, sorgulayıcı, yorumlayıcı, özgürlükçü ve yaratıcı düşünmeyi teşvik eden bir eğitim tarzıdır. Bu tür bir eğitim biçiminde kişi öncelikle kendi bireysel varlığının farkına varacak, kendi varlığını tanıdıkça başkalarının varlığını, kendi hak ve özgürlükleri kadar başkalarının hak ve özgürlüklerini de tanıyacaktır. Demokrasinin tarihi ile eğitimde anlamanın tarihi paralel süreçlerdir.

Sonuç

Toplum içinde gittikçe büyüyen sorunlar, yaratıcı girişimleri gerekli kılar. Bazı toplumlar, yığılan sorunlarını çözecek yaratıcı bireyler yetiştirmeyi amaçlarken, bazı toplumlar bu tür bireyleri yetiştirmeye karşı mukavemet ederler. Bu tür toplumların eğitim sistemi geçmişi ve geleneği olduğu gibi muhafaza etme, değişimi ve buna bağlı yenilenmeyi dışarıda bırakma temel ilkesi üzerine kurulu "nakilci" ve "ezberci" bir sistemdir. Anlama, bireyin ve toplumun gelişimi için uygun bir eğitim yöntemidir. Onda bilginin birey tarafından özümsenmesi, yeniden yapılandırılması, kendi varoluşsal gerçekliği içinde yeniden üretilmesi söz konusudur. "Anlamak, bilginin ilerlemesinde ve böylece yeni buluşların yolunun açılmasında temeldir. Anlama, bilgiyi nasıl yapılaştıracağımızı bilmeyi içerir; parçaları nasıl birbirine bağlayacağımızı, bilgi parçalarını bir diğeriyle nasıl ilişkilendireceğimizi kapsar. Yoksa yaratıcılık, sınav kâğıtlarındaki başarıyla sınırlı kalır. Bu nedenle öğretimin dayanması gereken modelin aktarmacı değil, yaratıcı model olması" gerekir.[14] Ezberlenmiş bilgi, kişide sorun olarak, yaşantı olarak karşılığı olmayan emanet bir bilgidir. Bu öğretim biçiminde adeta bilgilerin şifresi çözülmeden, dünyalarına girilmeden kalır; özümsenmez, kişiye mal olmaz. Kısa bir süre sonra unutulup gider, öğrenmiş olmakla olmamak arasında fark kalmaz. Tüm eğitimini ezber üzerine dayandıran kişiler, Saffet Bilhan'ın ifadesiyle "bilgi hamalı"dırlar. Hamal, nasıl ki taşıdığı yükün muhteviyatından yararlanamıyorsa, bu tür kişiler de taşıdıkları bilginin içeriğinden yararlanamazlar.[15]

Ezberci bir eğitim sistemi ortaya koymanın çeşitli nedenleri olabilir. Bunlardan biri siyasi, bir diğeri ise eğitim düşüncesinin gelişmemişliği, bir başka deyişle eğitim anlayışlarındaki yetersizliktir. Geleneksel değerlerin olduğu gibi muhafaza edilmeye çalışıldığı, değişme ve yenilenme taleplerine kuşku ile bakıldığı katı gelenekçi, muhafazakâr ve himayeci toplumlarda ezberci eğitimin önemli bir işlevi vardır. Onlar için ezber uygun bir öğrenme biçimidir. Çünkü gelenekçi eğitim sistemi, yeni bir şey üretmeyi öngörmez; üretilmiş olanı, elde olanı nakletmeyi öngörür. Yöneldiği başlıca amaç dünden bugüne süregelenin tekrarlanması ve gelecek kuşaklara aktarılmasıdır. Siyasi erki ellerinde bulunduranlar, kendi idarelerine engel çıkarmayacak "itaatkâr" insan tipi yetiştirmek isterler. Bu tip, soru soran, kuşku duyan, eleştiren bir tip değil, "evet" diyen ve sorgulamayan bir tiptir. Bunu sağlamanın en kestirme yolu, "değişmeyen doğruları ezberletme ve onların dışında düşünmeyi yasaklama metodu"dur.[16] Görüleceği üzere, ezbercilik yalnız bir eğitim sorunu değil, aynı zamanda bir rejim ve idare sorunudur da. Anlama, akıl erdirme, sorma soruşturma, bir demokrasi eğitimidir. Demokrasi ile ezbercilik uzlaşmaz. Bir ülkedeki demokrasi seviyesini, ezberin

[13] Bkz. İhsan Turgut, "Ezbersiz Eğitim", *Felsefe, Eğitim, Sanat: Saffet Bilhan Armağanı*'nda, ed. S. Büyükdüvenci – V. Taşdelen, Hece Yayınları, Ankara, 2006, s. 243 – 245.

[14] Sabri Büyükdüvenci, *Felsefece Eğitişim*, A Yayınları, Ankara, 2001, s. 46, 50.

[15] Saffet Bilhan, *Eğitim Felsefesi*, s. 118.

[16] Süleyman Hayri Bolay, "Eğitimimizin Felsefi Temelleri." *Yeni Türkiye Dergisi Eğitim Özel Sayısı*, sayı: 7, yıl: 1997, s. 426.

eğitim sistemindeki yerine bakarak anlayabiliriz. Zira, "Nakilci ve ezberleyici bir yönetimle reşit ve aydın insanlar yetişmez."[17]

[17] İhsan Turgut, "Ezbersiz Eğitim", s. 243, vd.